

DE IJSLANDVAART IN FRANS-VLAANDEREN EN DE WESTHOEK

Dit onderwerp, veel te uitgebreid op zichzelf, kan onmogelijk in een paar bladzijden behandeld worden. Eerder een vage schets dringt zich op, met hier en daar een fors lijn bij gegevens die het meest onze belangstelling wekken.

Beknopte geschiedenis der Ijslandvaart

De eerste mensen die de kusten kwamen bewonen, betrokken ongetwijfeld hun voedsel uit de zee. De rijke Scandinavische folklore verhaalt ons hoe grote kabeljauwsbanken de fjorden binnenzwommen, zo dicht tegen elkaar, dat de geworpen stenen de bodem niet eens konden bereiken.

Van zodra onze voorouders zich op zee durfden te wagen werd de vraatzuchtige kabeljauw zeer spoedig de gegeerde buit, want hij beet aan alle lokazen. De kerstening der kuststreken en de vele ingevoerde vastendagen verhoogden het visgebruik.

Rond de Somme, in Normandië en Bretagne kende deze nijverheid een hoge bloei, doch plots, rond het begin der 15e eeuw verdween deze vissoort uit het Kanaal.

Omstreeks 1550 waggden de Duinkerke vissers zich verder in de Noordzee en vonden bij de Doggerbanken kabeljauw in grote hoeveelheden. Zeven boten, toebehorende aan Jan de Clerk, werden speciaal uitgerust voor de walvisvangst bij Ijs- en Groenland. Aan boord van deze walvisvaarders, leerden de vissers deze verre visgronden degelijk kennen, meteen begon de Ijslandvaart in de beide Westhoeken.

De Nederlanders verkochten, ondanks de tolrechten, hun vangsten te Duinkerke onder de prijzen der plaatselijke produkten; in 1718 verliet geen enkel Duinkerks schip nog de haven om koers te zetten naar Ijsland. 700 haringbuisen en 12 doggers bleven aan de kade gemeerd liggen.

De Nieuwpoortse burgemeester Jan Baptist Stauffenbergh kwam dan aan bod en riep in augustus 1729 een "Compagnie van Vischvaart" in het leven. Reeds in 1732 kreeg deze compagnie de genadeslag door de Hollandse kooplui, die hun waren op de binnenlandse markt wierpen aan scherp konkurierende prijzen. Veertien schepen werden verkocht, terwijl de laatste stuivers verzwonden in allerlei proceskosten.

In 1736 stak Duinkerke terug het hoofd op. Tien boten werden gereed. Toen op 10 juli 1778 de oorlog uitbrak tussen Frankrijk en Engeland, verlieten de Duinkerke vissers hun stad en trokken naar Nieuwpoort of Oostende. Spoedig voeren 70 Duinkerke boten onder neutrale Oostenrijkse vlag; twaalf werkelijk nationale schepen kregen eveneens zeebrieven. Honderd jaar later, in 1885, zou echter de laatste Nieuwpoortse kotter Ijsland verlaten, deze was uitgerust geworden door dhr Gommers.

In 1782 vertrok men terug uit Duinkerke. De regering stelde vanaf 1830 een brick "La Ménagère" ter beschikking, belast met het toezicht op de visserij. Vanaf 1846 vergezelden aalmoezeniers het schip. In 1896 werd de post voor de vissers aan boord genomen.

Duinkerke prijkte in 1860 aan het hoofd van alle havens, die schepen uitrustten voor de vaart op Ijsland. Op 210 boten in Frankrijk, telden Duinkerke en Grevelingen er alleen reeds 148. 2.219 vissers, waaronder 250 Belgen werden er op aangemonsterd.

Bij de eeuwwisseling werd de toestand weinig rooskleurig, gezien de beperkte afzetgebieden en de voorkeur der kopers voor verse vis.

Twee aalmoezeniers vestigden zich in 1857 op Ijsland, het eerste zeemanshuis werd in 1869 aldaar opgericht. Dertig jaar later stichtten een groep marineofficieren een vereniging "Oeuvres de Mer" genaamd, teneinde duizende Ijslandvaarders morele en materiële steun te verlenen langsheen de Ijslandse kusten. Om dit doel te verwezenlijken dienden hospitaalschepen ingelegd te worden, deze zouden achteraf in 1920 verkocht worden, daar er nog slechts 17 zeilschepen in de vaart bleven.

Toen kwam de hulpmotor en wel in 1924, waardoor de reis tot tweemaal drie maand herleid werd; doch dit kon het verval der Ijslandvaart te Duinkerke niet tegen gaan. In 1930 voer het schip "Le Cassellois" voor de laatste maal naar de Poolzee.

Te Grevelingen luidde 1937 het einde van de vaart op Ijsland in. Het was de "Saint Jehan" met kapitein Fillio, die het eindpunt plaatste.

De vaart

In het begin van het jaar kwam de kapitein aan te monstereen, dit in een dorpsherberg. Deze voorwaardelijke aanmonstering werd bevestigd wanneer de reder de aanmonstering rol aan de zeeoverheid had voorgelegd. Daarna werd de bemanning opgeroepen om de "grote fooie" te ontvangen. Na hun handtekening of kruisje geplaatst te hebben, wat "het bureau passeren" heette, trokken zij naar de herbergen om commentaar te leveren omtrent de afgekondigde vertrekdatum en andere gebeurtenissen in het verschiet.

Eertijds, toen het februari werd, zeilden zij traditiegetrouw naar Ijsland. De visser nam afscheid van de familieleden, nadat hij op bedevaart was geweest naar O.L.Vrouw van Lombardzijde. Spoedig lag de Westhoek als ontvolkt, de mannen hadden zee gekozen, achttien tot drie en twintig man op een galette. De rijkswachters hadden de handen vol gehad om de dronken matrozen aan boord te slepen.

Ieder jaar, bij de afvaart, lieten de reders in het "O.L.Vr. ten Duinen" kapelletje te Duinkerke een mis opdragen voor al hun Ijslandvaarders.

De traverse duurde acht tot vijftien dagen, voorbij was nu "Le Pardon des Islandais" en de zegening der galette. Nadat de Engelse zuidkust met de lichten Leman en Buchanan Ness voorbij waren gezeild, trok men naar het Noorden toe, langsheen de banken. Bij aanhoudende depressies kon de traverse tot drie weken duren.

Eens het Noorden van Schotland voorbij richtte men de steven naar het plateau van Rockhall, een eenzame rots vol vogels. In februari en maart vroor het nog hard, wanneer de golven over het dek sloegen was alles bedekt met een ijslaag. Het eiland doemde op als een "donderschei met witte wolken".

De Vlaamse kapiteins, bij hun aankomst eind februari, visten op de Z.O. en Oostkust, vanaf Ingolf Schofd tot Seydisfjord; het noorden immers stak nog vol ijs. Wanneer de kapitein dacht op een goede plaats te zijn aangeland, wat hij zag door de aanwezigheid van vogels, de kleur van het water en de het loden, liet hij het groot zeil verminderen terwijl de overige zeilage werd neergehaald. Dan begon het drijven gedurende vele maanden, enkel onderbroken door stormen en het "water inslaan" in de baaien. De bemanning stond langs de reling met de rug naar de wind, zodat de

lijnen niet onder het schip konden terecht komen. In een gleuf werd het touw neergelaten; eens dat de visser grond voelde, trok hij het touw drie vademmen op, legde het vast, om dan met de linker hand de koord te bewegen teneinde de aandacht van de vis te wekken.

Het voorseizoen of het eerste deel van de campagne duurde tot mei, in maart werd men vaak verrast door ijsschotsen, de Ijslandvaarders noemden ze "dompelaars", vanwege hun eigenaardig geplons. De zuidkust was zeer vlak en moeilijk toegankelijk vanwege de slijkbanken, ook de Westermanneilanden waren zo, in 1912 vergingen aldaar 22 galetten.

Van maart tot mei viste men voor deze zuidkust, waar de grootste scheepsrampen werden opgetekend. In mei begonnen de dagen te lengen; het vissen gebeurde verder met een kollijn van 72 meter; het onafgebroken in beweging houden van dat touw veroorzaakte een zware moeheid in de armen - men dient niet te vergeten dat er een lood aan hing, samen met een ijzeren horizontale lat en een keistertouw met haak.

Het maal bestond uit zes aardappelen en een paar kabeljauwskoppen, de donderdag en zondag kreeg men echter een stukje varkensvlees uit de kuip. Een dag voordien liet men het in zee weken aan een touw. Het dagelijks rantsoen brandewijn wendde men aan bij het klaarmaken van een poester.

In het licht van een rokerig lampje gevoed door levertraan lagen de vissers na hun wacht in de kooi in de nabijheid van het fornuis dat gedurende de reis nooit, zelfs niet voor één uur werd uitgedoofd. Hier werden de maaltijden bereid en kwamen de vissers hun verkleumde ledematen en vervroren snorren verwarmen en ontdooien. Vaak hadden zij zelfs de moed niet om hun oliegoed uit te trekken: met laarzen en slijmerige kledingstukken kropen zij doodmoed in hun kooi.

Hygiëne

Het voorruim werd spoedig een broeihaard van allerhande ziekten. Nergens was er een opening om de plaats te voorzien van verse lucht. De aanhoudende vochtige planken herbergden tal van etensresten. Geen enkel voorschrift bracht ooit verandering aan de eeuwenoude traditie van de Ijslandvaart, welke wou, dat alles geschieden moest in een atmosfeer van verregerende slordigheid. Alles rook er kwalijk; de brug was ongelooflijk vuil evenals het dek, dat vol vistuig, afval, aas en wat ook lag. Zelfs niet om de maand werd het dek bevrijd van de slijmerige en stinkende overblijfselen van de vangst.

Wanneer de Ijslandvaarder de dokter kwam opzoeken op het hospitaalschip, stond hij daar met ingewikkelde boven- en onderkieren, die vuil waren en proppensvol ongedierte staken, waaronder de dokter tenslotte een lichaam vond dat gedurende de campagne nooit gewassen werd. Kwamen er geen verwikkelingen aan de benen van de visser, dan bleef deze onafgebroken in zijn laarzen van maart tot september.

Wie zou hem kwalijk nemen dat het zo was, hij kende 48-uren-week, noch zondagsrust. Hij moest de kabeljauw vangen als de kans zich voordeed.

Geestesgesteldheid

De eenzaamheid was een even grote gesel als de ziekte. Maanden lang zag men dezelfde gezichten, dezelfde mist, de ruwe zee, het harde slopende werk, het weinig aangename eten. Men had het aan de stok met slechte of snel in de wijk geschoten karakters. Veel scheldpartijen diende men te aanhoren, maar nooit eens een aanmoedigend woord, zodat men zich van iedereen verlaten voelde en hard werd als een wild beest. Het kwam tot gevechten voor een verkeerd begrepen gebaar; later verbeterde dit evenwel toen een regeling voorzien werd voor de briefwisseling met thuis. Van de officier werd vooral geëist dat hij een goede vuist bezat om er soms eens op los te slaan, al moest hij, evenals de kapitein, zijn man staan bij het vissen.

Verdere bedrijvigheid

Rond 10 mei verlieten de vissers nu het gezelschap der andere galetten en zochten de slijk- en zandbanken op tot 40 mijlen van de kust, waar de kabeljauw op 200 tot 300 m. diepte verbleef. De polshuid was intussen reeds stuk gevreten, men noemde deze wonde "fleur d'Islande". Het volstond niet vis te vangen, deze moest ook bewaard kunnen blijven, door het vlekken, spoelen en zouten; dit alles gebeurde in halve duisternis, in bittere kou en hoordenwind, waarbij de vingers half vervroren tijdens een onophoudende bedrijvigheid welke soms 18 tot 20 uren in beslag nam. Na een dag van zware inspanning waarbij men tot 2.500 kabeljauwen aan boord had gehaald, diende men zich nog te reppen bij het vlekken, de ogen bijna gesloten door de slaap, spande men zich verder in om de kabeljauw, welke reeds zoveel strijd had gekost, degelijk te helpen bewaren.

De stormen

Zij volgden soms onmiddellijk op een kalme periode, in weinige ogenblikken werd het zicht belemmerd door sneeuwlagen of huizenhoge golven. Men reefde in allerijl de zeilen en sloeg het relingshout weg om het dekwater vrije loop te geven, rode strepen slingerden door de lucht, dit waren de gevreesde "marionnetten". Over de reling hingen een drietal zakken met gepluisd touwwerk, gedrenkt in levertraan. Het roer lag vast en het schip bij de wind, met een achterzeiltje om niet meer om te slaan. In die perioden werden heel wat beloften afgelegd. Wie aan verwonding of buikloop stierf, kreeg een waardig zeemansgraf. Men naaide hem in een zeildoek met lood aan de voeten en een stukje gewijde kaars in zijn broekzak. Gedurende één dag viste men niet, maar vormde men met de voormast en de ra van het marszeil een groot kruis.

- In 1826	verdwenen 6 schepen met	56 matrozen	
- 1836	8	132	
- 1837		23	
- 1838		47	
- 1839	18	185	(30 Belgen)
- 1865		74	
- 1877		94	
- 1888	13	163	(13 Belgen)

De baaien

De beste maanden om kabeljauw te vangen waren de eerste twee van de reis : maart en april, de stormmaanden, vandaar de vroege afvaarten en de vele schipbreuken. Mei leverde minder goede vangsten op en maakte van de gelegenheid gebruik om de baaien op te zoeken en vers water in te slaan. Men vierde feest met de dorpsgenoten die op andere galetten waren aangemonsterd, de vissers zochten meeuweneieren of reden op de sterke poney's. Met een paar flessen brnadewijn en wat scheepsbeschuit gingen zij bij de bewoners een ruiling aan voor sjaals pull-overs, handschoenen of pelsmutsen.

Drukbezochte baaien waren Patrixfjord, Fakrusfjord en Seydisfjord. Ijsland was voor de visser het land van de verlatenheid, stilte en miserie. In dit Ijsland bij de poolcirkel, tussen onuitgedoofde vulkanen en een ruwe zee met de mistgordel die slechts optrok om plaats te maken voor regen, sneeuw en hagel, in die smalle enge dorpjes met houten huisjes, tronende op de dorre rots, leefde er echter een volk dat hield van zijn

land en zijn oude instellingen. In deze buaien kwamen tot in de tweede helft der vorige eeuw de jagers (chasseurs d'Islande) de prizeurs halen voor de markt en drogerijen te Duinkerke.

Tweede deel der campagne

Zo werd het aldra begin juni, kalm en zacht weder brak aan op deze westkust, doch men viste maar al te vaak te midden van een kleffe mist, veroorzaakt door de koude poolstromen die er zich mengden met warmere. De ijsschotsen waren gevaarlijk, zeker vier op de vijf jaar. Het natieschip kwam nu de post en de zieken afhalen. Aanhoudend moest men bellen in deze mistige streek, eentonig werd dit drijven en kollen, er werd bijna niet meer gesproken, men leefde als vreemdelingen naast elkaar. Eerst in juli, kruiste men van kaap Noord tot Langeness ter hoogte van de noordpoolcirkel. De Ijslandvaarder kreeg huiduitslag door mist, regenvlagen en het zout van het zeewater. Gezien wind en vochtigheid, kon hij op dek nooit een goed pijpje smoren, daarom pruimde hij maar. De Ijslandvaarders waren ondanks alles taai kerels. Zei men niet: "Il faut triple dose d'arsenic pour tuer un pêcheur d'Islande"? Had hij gedurende de campagne 3.000 kabeljauwen gevangen, dan mocht hij zeggen dat hij een beste visser was.

De terugreis

Rond 25 augustus trokken de korvetten nu huiswaarts, op 1 september volgden de doggers. De bemanning was uitgeput na zes maand zwoegen in weer en wind, men begon aan de schoonmaak van het schip en voor het eerst werden de zorgvuldig bewaarde rozijnen en bloem bovengehaald voor de traditionele pudding. De terugreis duurde twee tot drie weken.

Wanneer de eerste boot komende van Ijsland, gemeld werd, heerste er te Duinkerke bij de haven een ongewone drukte. Dagen voordien kwamen de vrouwen met hun kinderen bij het staketsel plaats nemen. Zwaargeladen, met een vuile romp, ontkleurd door storm en visvangst, klieften de boten door de Noordzee, hun kiel volgegroeid met schelpen, hier en daar opgekalefaterd, masten geschoord en versterkt, waarboven de zeilen bel stonden vol bonte opgenaaide stukken. Zij roken zo heerlijk naar gezouten vis en traan, er hing iets hard en toch iets heldhaftigs rond die wrakke schuiten

In de hele Westhoek wist men alras dat de kabeljauwsvloot huiswaarts keerde, terug van de moluwevangst.

Wie half-september niet was thuisgekomen, had een graf gevonden in de poolzee. Hij werd opgenomen in de lijst welke de priester na het lof aflas : "Wij bevelen in uw gebeden de zielen aan van alle overledenen van onze parochie en bijzonderlijk van onze Ijslandese zeevaarders, overleden op zee."

Voorbij was nu voor de Ijslandvaarder die vaart op het dansende schip, gebogen over de reling met in zijn verkleumde handen de lange kollijn, terwijl de ijsskoude wind beet. Zeldzaam waren toen de sterren gedurende de nacht; het donkere gordijn hing over zijn werkzaamheden. Voorbij dat pijnlijke werk gedurende achttien volle uren, waarbij men struikelde over het gladde vervroren dek en haperde aan touwwerk en tonnen. Voorbij het zouten, vlekken, spoelen, het vissen en leven onder het geweld van de losgebroke natuurlijkelementen, welke de enkele planken, die de visser scheidde van de eeuwigheid, wensden stuk te wroeten. Voorbij dat somber voorruim waar de Ijslandvaarder zelfs geen kooi voor zich alleen bezat, waar hij niet langer verwijlen kon, wou hij niet stikken in die onmogelijke lucht, waar kledingstukken droogden en de rook hing van het kookbuis. Men had hetzelfde bed gedeeld, hetzelfde glas, men had bijna mond aan mond geleefd : velen kwamen terug, ondermijnd door tuberculoze.

Het epos van de Ijslandvaart behoort nu tot het verleden, de laatste Ijslandvaarder vindt men in de lage vissershuisjes, in die woninkjes, welke dicht bijeen gehurkt zitten, langsheen de ontelbare wegeltjes en impasses op de grens van polder en duin. Ergens hoog op een duin staat nog een kruis, uit de tijd toen men de hemel diende te smeken om het behoud van het vege lijf. De tijden veranderden, zodat de Ijslandvaarder zich een eenzame is gaan voelen, alleen met zijn herinnering.

De spreker was : BERT BIJNENS

Het lijkt bijna overbodig de gekende heemkundige van de Westhoek, Bert Bijmens, uit De Panne, voor te stellen. De hoofdthema's van zijn huidige studies zijn :

1. de diep uitgewerkte geschiedenis van de Ijslandvaart in de Westhoek (de westhoek in Frans-Vlaanderen inbegrepen).
2. de heemkundige ontginning van de "Westhoek van over de schreeve". Jaren lang heeft hij de Franse wegen afgeketst op zoek naar wat nog overblijft uit de tijd van onze voorvaderen. Hij heeft veel archieven nagepluimd en bibliotheken doorsnuffeld. Het is onbe-

gonnen werk in dit bestek te vermelden wat hij reeds publiceerde in dag- en weekbladen en tijdschriften. Dit komt wel "ten gepasten tijde" bij een van zijn volgende voordrachten.

Vermelden wij nog dat hij een gevestigd beeldhouwer, kunstschilder, tekenaar, letterkundige en toneelschrijver is. Steeds is zijn geliefd onderwerp : de heemkunde in de Westhoek.

We hopen onze konfrater Bert Bijmens nog dikwijls in de kring te mogen beluisteren. Hij heeft te veel in zijn mars om dat zomaar ongebruikt en werkeloos te laten. Ook zeggen we hem hartelijk dank voor zijn diep-doorgronde voordracht over het wel en het wee van onze oude Ijslandvaarders. Tragische momenten, die om het hart grepen, lichtte hij even bij.

Volgende winter zullen wij hem horen met het vervolg van zijn studie, aangevuld met projectie van diapositieven.

=====
=
= "ONZE WESTHOEK, TERRA SANCTA" =
=
=====